

Nigar Məhərrəmovə
ADU

ORTA ƏSR İNGİLİS DİLİNİN FORMALAŞMASINDA ÜÇ MƏDƏNİYYƏTİN ROLUNA DAİR

Açar sözlər: *multikulturalizm, alınma sözlər, ekstralingvistik, dil, orta əsrlər, ədəbiyyat, müxtəliflik.*

Key words: *multiculturalism, borrowings, extralinguistic, language, medieval, literature, diversity.*

Ключевые слова: *мультикультурализм, заимствованные слова, экстралингвистический, язык, средние века, литература, разнообразие.*

Dil tarixi dil yaranan gündən baş verən bütün tarixi dəyişiklikləri özündə ehtiva edir. Dildə baş verən dəyişikliklər birbaşa dilin öz daxili amilləri ilə əlaqədar olanda lingvistik, cəmiyyətin ümumi inkişafı, xalqın tarixi ilə əlaqədar olduqda isə ekstarlingvistik amillər adlanır. Dilin sözə alınmasına təkan verən və mane olan bir sıra səbəblər mövcuddur. Alınma sözə müraciət etmək intralingvistik və ekstralingvistik səbəblər kompleksindən bəhrələnir. Ekstralingvistik səbəblərə siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni sahələrdəki dil əlaqələri daxildir.

Əvvəl məlum olmayan predmet və hadisələrin adlandırılması zərurəti başqa dildən sözə alınmanın səbəbinə çevrilir.

Belə səbəblər isə az deyildir. Ekstralingvistik amillər cərgəsində psixoloji, estetik, evfemistik ifadəyə canatma olduğu kimi, sözə alınma prosesində əhəmiyyətli rol oynayan tarixi şərait, dini mənsubluq, ölkənin siyasi vəziyyəti kimi şərtlər də az deyildir.

Dil və mədəniyyət bir-birilə sıx əlaqədə olub, daima bir birini zənginləşməsində və inkişafında əvəz edilməz rol oynamışdır. Məhz bu cür əlaqəni, dilin və mədəniyyətin bir birinə təsir etmə səbəbləri, üsullarını və inkişaf tarixini müşahidə etməyin ən gözəl yolu ədəbiyyat nümunələridir.

Məhz orta əsr Britaniya ədəbiyyatlarına nəzər saldıqda Britaniyanın necə multikultural ölkə olduğunu daha aydın görmək olur. Buna misal olaraq orta əsr yazıçısı Uilyam Nyuberq "Green Children of Woolpit" əsəri diqqəti cəlb edir. XII əsrə aid olan bu gözəl əsər İngiltərənin orta əsr mədəni zənginliyini çox gözəl əks etdirir [2, 75]. Bu əsərdə yaşıl rəngdə olan bacı qardaşın həyat tərzləri, rəngləri və fərqli dildə danışmasından bəhs edilir. Zamanla başqa şəhərdən gələn bu iki uşaq düşükləri yeni mədəni həyata

uyğunlaşdılar. Əsərdə müəyyən müddətdən sonra qardaşın həyatını itirdiyini öyrənirik. Bacı isə yeni dili öyrənir, yeni mədəniyyəti qəbul edir, rəngi zamanla dəyişir və artıq yaşıl olmur, lakin yeni həyata nə qədər uyğunlaşmağa çalışsa belə, müəyyən yaşdan sonra onun yenə də digər sakinlərdən fərqlənməsi əhəlinin gözündən qaçmır. Bu əsərdə orta əsr krallığının müxtəlif mədəniyyətlərə xas olan xalqların birləşməsinə əks olunmasını da daha aydın sezmək olur. Müəllif XII əsr Britaniya əhalisinin mədəni müxtəlifliyini əks etdirmişdir. Burada ölən qardaş yeni cəmiyyətə, mədəniyyətə və dilə uyğunlaşmayan hər bir yeni vahidin və elementin mövcud cəmiyyətdən, mədəniyyətdən və dildən öz varlığını qoruyub saxlaya bilməyərək, xaric olmasını ifadə edir. Yeni yaşam tərzinə uyğunlaşan bacının təmsalında isə dilə daxil olan hər bir yeni vahidin və leksik vahidlə yeni mədəniyyət ünsürlərinin daxil olduğu dilin qayda və qanunları altında nə qədər dəyişsə də məxsus olduğu dilə aid xüsusiyyətləri daima qoruyub saxlamasını təcəssüm edir.

Qeyd etmək istərdik ki, orta əsr Britaniya mədəniyyəti və dili üç mədəniyyətin təsiri altında zənginləşmiş və inkişaf etmişdir.

XIII əsrdə yaşamış tarixçi və keşiş Breyklondunlu Coselin "Chronicle of the Abbey of Bury St. Edmunds" əsərinə nəzər yetirsək orta əsr insanın özünüdə üç mədəniyyəti əxz etdiyini görə bilərik. Coselin latın dilində yazdığı əsərinin qəhrəmanı olan Abbot Sampton haqqında bunları deyir:

Homo erat eloquens, Gallice et Latine, magis rationi dicendorum quam ornatui uerborum innitens. Scripturam Anglice scriptam legere nouit elegantissime, et Anglaice sermocinare solebat populo, et secundum linguam Norfolchie, ubi natus et nutritus erat, unde et pulpitum iussit fieri in ecclesia et ad utilitatem audiencium et ad decorem ecclesie [3, 157].

Əsərdən verilən bu qısa icmalda bizə aydın olur ki, əsərin qəhrəmanı üç dil bilir. Britaniyanın yerli sakinləri ilə ünsiyyətdə olan zaman o ana dili olan ingilis dilindən istifadə edir. Eyni zamanda XII əsrin sonlarda və XIII əsrin əvvəllərində ana dili üzərində üstün mövqə tutan fransız və latın dilini bilməsi, din xadimləri ilə ünsiyyətdə olan zaman latın dilində sərbəst ünsiyyətə girməsi və eyni zamanda hakimiyət nümayəndələri ilə ünsiyyətdə olan zaman sərbəst fransız dilində danışa bilməsi onu dövrünün ən mədəni və savadlı insanı edirdi.

Bütün bu deyilənlər orta əsr Britaniyanın dilinin və mədəniyyətinin zənginliyini bizə göstərir. XII əsrdə Britaniyanı əsasən üç mədəniyyətin təsiri altında olduğunu görürük. Bu üç mədəniyyət arasında fransız dilinin və mədəniyyətinin üstün mövqə tutduğu aydın sezilir.

Qeyd etmək istərdik ki, yalnız on üçüncü əsrdə fransız dilindən ingilis dilinə on min söz keçmişdir və onların 70% isimlərdir. Bəzən ingilis dilinə

keçən sözün dildə ekvivalenti olurdu. Bu zaman ya yeni söz mövcud olan sözü tamamilən əvəz edirdi, bəzi hallarda isə onlar hər ikisi müəyyən dərəcədə semantik dəyişikliyə məruz qalaraq dilin leksikasında qalırdı. Məsələn olaraq, *beautiful* sözü *whitig*, *place* sözü isə *stow* sözünü əvəz etmişdir. İkinci halda misal olaraq isə *house* (dildə artıq mövcud olan) və *mansion* (fransız), *heartly* (dildə artıq mövcud olan) və *mansion* (fransız) sözlərini göstərmək olar ki, hər ikisi ingilis leksikasında öz mövcudluğunu qoruyub saxlaya bilmişdir.

O zamanlar ingilis leksikasının fransız dilindən gələn sözlərə ehtiyacı var idi. Məhz fransız dilindən alınan sözlər ingilis leksikasını zənginləşdirmişdir. İlk zamanlar fransız dili adi xalq tərəfindən geniş istifadə olunsa da, XIII əsrdən etibarən artıq norman ünsürləri olan adi fransız dialekti deyil, məhz siyasi elitanın danışdığı mərkəzi Paris fransız ingilis leksikası tərəfindən mənimsənilmişdir.

Uzun dövrlər ərzində Britaniya multikultural leksikasında davam edən bu proses millətlərarası əlaqələrin, ünsiyyət vasitələrinin artması nəticəsində daha da sürətlənmişdir. Məhz buna görə də, dünyada elmə məlum olan elə bir dil tapmaq çətindir ki, başqa dillərlə qarşılıqlı əlaqədə və ünsiyyətdə olmasın. Britaniya multikulturalizminin leksik inkişafında da bu cür olmuşdur. Dillərin qarşılıqlı əlaqə və təsvirindən danışdıqda mühacir dalgasının yaratdığı linqvistik müxtəlifliklər və yeniliklər nəzərdə tutulur və, təbii ki, ilk növbədə sözləmə, yaxud sözləmə prosesi nəzərdə tutulur. Dillərin uzunmüddətli qarşılıqlı təsirinin nəticəsində bir dildən digərinə keçən sözlər dil tarixini öyrənmək üçün böyük maraq kəsb edir.

Ümumiyyətlə qeyd etmək lazımdır ki, məhz “England” sözü anqlosakson mənşəli sözdür. Araşdırmalar zamanı məlum olur ki, anqlosaksonların Britaniyaya hücumu və məskunlaşması zamanı onların yaşadıkları yeri “Angle-race” adlandırırdılar. Daha sonralar anqların məskunlaşdıkları yeri göstərmək istəyən zaman “Englaland” sözündən istifadə edirdilər. Zaman keçdikcə dilə alınan və ya müəyyən bir ehtiyac nəticəsində yaranan bir sıra sözlər kimi “Englaland” sözündə müəyyən dəyişikliklər baş vermiş və hazırkı “England” kimi formalaşmışdır [8].

Eyni zamanda unutmamaq olmur ki, məhz bu üç mədəniyyətin vasitəçiliyi ilə Britaniya bir sıra digər mədəniyyətlərlə də əlaqədə olmuşdur. İspan-ərəb cəmiyyətinin orta əsrlər boyu mədəni və iqtisadi əhəmiyyəti latın və fransız dili vasitəsilə Avropa ölkələrinin, xüsusən də Britaniyanın dil və mədəni həyatına təsir etmişdir. Aparılan araşdırmalar zamanı məlum olmuşdur ki, Britaniya leksikası xaç yürüşləri və tacirlərin Şərqdə və Qərbdə olan ticarəti sayəsində fransız dili vasitəsilə ərəb mədəniyyətinindən də bəhrələnmişdir. Bu təsirə baxmayaraq, orta əsr ingilis və ispan dilləri arasında leksik əla-

qə kifayət qədər araşdırılmamışdır. Bu da, öz növbəsində, onların birbaşa deyil, məhz digər dillər vasitəsilə bir birinə təsir etməsi və orta əsr kontekstində alınma sözlərin araşdırılması ilə bağlı yaranan problemlərlə əlaqədardır.

Fransız dilindən keçən bir sıra hərbi sözlər məhz ərəb mənşəli sözlərdir. Orta əsrlərdə fransızlarla ingilislər arasında əlaqə daha güclü idi və fransız dili yüksək təbəqənin dili olduğundan məhz fransız dili vasitəsilə bir sıra ərəb sözləri alınmış və ingilis dili o sözləri mənimsəmişdir. Məsələn, *barbican* sözü 1300-cü illərdə Britaniya leksikasına qəd. fr. sözü olan *barbican* şəklində gəlmişdir. Əslində isə bu söz ərəb və ya fars mənşəli olan *barbakh/barbar* + *khanah* sözüdür (şəhəri və ya sarayı müdafiə etmək üçün mövcud olan bir cüt qala).

Eyni ilə ticarətlə əlaqəli olan *average* sözü də orta əsr Britaniya leksikasına təxminən 1200-cü illərdə qəd. fr. sözü *avarie* şəklində keçmişdir. Qeyd etdiyimiz kimi, təhlil zamanı isə bu sözün əslində ərəb mənşəli *awāriyah* sözü olduğu müəyyən olur. İlk öncə bu söz italyan leksikasına *avarria* şəklində keçmiş, daha sonra fransız dilinə və sonda ingilis dilinə gəlmişdir. Bildiyimiz kimi, hər bir söz keçdiyi dilin leksik və semantik qanunlarına tabe olur və bu zaman onun mənasında müəyyən daralmalar və genişlənmələr baş verir. Bu prosesi *average* sözündə daha aydın müşahidə edə bilərik. *Average* sözünün ilkin mənası *gəmidə daşınılan zədələnmiş mal* kimi anlaşılırdısa daha sonra mənası müəyyən qədər dəyişmiş *daşınılan mallardan tutulmuş vergi* mənasında anlaşılmış və hal-hazırda isə *ortalama* mənasını ifadə edir.

Alchemy sözü ingilis leksikasına ərəb dilindən keçmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, *alchemy* ər. *al-kīmiyā'* sözündən alınmışdır və, demək olarki, dəyişikliyə məruz qalmamışdır. Eyni zamanda ingilis leksikasına *alkali* və *almanac* sözləri də daxil olmuşdur. Semantik təhlil zamanı sözlərdəki *al-* hecasının *al-* ərəb müəyyənlik artıqlından alındığını müşahidə edirik. *Alkali* sözü *al-qili* (qələvi salyana bitkilərinin külləri) ərəb sözündən alınmışdır. *Almanac* sözü isə ər. *al-manāḳ'* 'iqlim' anlamına gələn və astronomiya elmində istifadə edilən *al-mankh* sözündən alınmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, ingilis dilində olan ərəb mənşəli sözlər əsasən isim və sifətlərdir.

Cefri Çoser ərəb dilindən alınan iyirmi dörd söz istifadə edən ilk yazıçı olmuşdur. Bu isə onun orta əsr elm və fəlsəfəsinə olan marağından irəli gəlmişdir. O, ərəb sözlərindən öz ədəbi işlərində və eyni zamanda 1391-ci ildə yazdığı "Treatise on the Astrolabe" əsərində istifadə etmişdir.

Coserin əsərlərində istifadə etdiyi ilk ərəb sözləri:

- *Almagest, almanac, almucantar, almury, Alnath, nadir* (astronomiya sahəsi)

- *alkali, azimuth, borax, tartar, amalgam* (feil kimi – kimya sahəsi)

- *satin, gipon* (geyimlə bağlı)

- *lancegay, jupon* (hərb sahəsi)

- *fers, checkmate* (oyun ilə bağlı)

- *Damask, Sarsenish, fen, Arabic, ribibe, carrack, dulcarnon* (müxtəlif) [9].

“The Book of the Duchess” poemasında Cefri Çoser şahmat oyunundan danışmış və ilk dəfə burada *fers* sözündən istifadə etmişdir:

At the ches with me she gan to pleye;

With hir false draughtes dyvers

She stal on me and tok my fers

And whan I sawgh my fers awaye

Allas, I kouthe no lenger playe [9].

Qeyd etdiyimiz kimi, Çoser əsərlərində poetikliyi gücləndirmək məqsədilə ərəb mənşəli sözlərdən istifadə etmişdir. Yuxarıda göstərdiyimiz nümunədə də şahmat oyunu məhz poetiklik məqsədilə işlənmişdir. *Checkmate* sözü ərəb və fars mənşəli olan *şahmat* sözündən gəlmişdir, *kral öldü* anlamında işlənmişdir. *Fers* sözü ərəb mənşəli *firzan* (ağıllı insan) sözündən alınmışdır.

Beləliklə, Çoserin *chessmate* və *fers* kimi sözləri işlətməsi orta əsrlərdə tədricən ərəb mədəniyyətinin Britaniya leksikası və mədəniyyətinə təsir etməsinin ən bariz nümunəsidir.

Məhz ərəb dilindən keçən şahmat oyunu ilə bağlı olan sözlər Britaniyaya şahmat oyun mədəniyyəti gətirmişdir. Bu kimi digər dillərdən alınan sözlər hər biri özləri ilə ifadə etdikləri mədəniyyət nümunələrini Britaniyaya gətirərək Britaniya multikulturalizminin formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. Bütün deyilənlərdən bizə aydın olur ki, məhz linqvistik müxtəliflik Britaniya multikulturalizminin formalaşmasında danılmaz rol oynamışdır. Britaniya coğrafi ərazisində yaşayan, zamanla yerli xalqla qaynayıb qarışan xalq, qeyri-ixtiyari olaraq özləri ilə gətirdikləri mədəniyyət nümunələri zamanla linqvistik vahidlər vasitəsilə yerli xalqın mədəni həyatında silinməz izlər buraxmışdır. Son nəticədə Britaniya multikulturalizmi formalaşmış və öz zənginliyi ilə dünya xalqlarının həyatına təsir edərək, bir sıra mədəniyyətlərin formalaşmasında əvəz edilməz rol oynamışdır.

Orta əsrlərin əvvəllərində Avropada mədəniyyət donmuş vəziyyətdə idi. Məhz belə bir zamanda Avropanın əksinə Şərqdə elm və mədəniyyət sü-

rətlə inkişaf edirdi. Orta əsrlərdə ərəblər riyaziyyat, astronomiya və tibb sahəsində mühüm nailiyyətlər əldə etmişdilər.

Dirçəlişin başlanması ilə Avropada Şərq mədəniyyətinə və elminə olan maraq artmış, universitetlərdə ərəb dilinin tədrisinə nail olunur. Ərəblərin elm və mədəniyyət sahəsində əldə etdikləri nailiyyətlərlə bağlı ədəbiyyatlar tərcümə olunurdu.

Qeyd etmək lazımdır ki, latın dili ilə yanaşı ərəb dili də orta əsrlərin son dövründə elm və mədəniyyət dili hesab olunurdu. Məhz latın dili vasitəsilə ərəb dili ingilis dilinə təsir edirdi. Eyni zamanda ərəb dili vasitəsilə ingilis dili fars və hind dillərində təsirinə məruz qalır. Bu təsir çox cüzi şəkildə olsada ingilis leksikasında öz izlərini buraxır. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, bu sözlər XVII əsrdən etibarən daha geniş təsir sahəsinə malik olur. Biz tədqiqatımıza yalnız V-XV əsrlərdə ingilis leksikasına keçən ərəb sözlərini cəlb etmişik.

Bəzi ərəb sözləri Şərq həyat tərzini əks etdirir. Belə sözlərə aşağıdakıları misal gətirmək olar:

fr. *emir, bedouin, fakir* - ər. *faqur* 'kasıb adam'; *gazelle, girafe* sp. *jirafa* - ər. *zarafah* 'zürafə'; *harem* - ər. *haram* 'hərəm, hərəmxana'; *houri* - fars. *huri* 'pəri'; *lute* qəd. fr. *leut* - ər. *al-üüd* 'rübab'; *sheikh* - ər. *Shaikh* 'qoca'.

Ərəb sözləri vasitəsilə Şərq həyat tərzinə olan maraq artmış, Şərq mədəniyyəti Britaniya həyatına daxil olmağa başlamışdır.

Deyənlərdən belə nəticəyə gəlirik ki, orta əsr Britaniya multikulturalizmi birbaşa əlaqədə olduğu mədəniyyət və dillərlə yanaşı, onlar vasitəsilə ikinci və üçüncü dillərin və mədəniyyətlərin təsirindən də bəhrələnmişdir. Bu bir daha orta əsr Britaniya mədəniyyəti və dilinin nə qədər zəngin olduğunu göstərir.

Beləliklə, dil tarixi hadisə olaraq, həmin dili yaratmış olan və o dildə danışan xalqın inkişaf tarixi ilə ayrılmaz bir şəkildə bağlıdır. Müasir dillər və onların minlərcə sözləri əhatə edən bugünkü zəngin leksikası bu xalqların ilk təşəkkülləri və inkişafı ilə əlaqədar inkişaf etmişdir.

Multikulturalizmin ifadəsində istifadə olunan leksik vahidlərin semantik təhlili zamanı ingilis dilinin digər dillərlə əlaqəsi nəticəsində ingilis leksikasında bir sıra gözə çarpan dəyişikliklər baş verdiyini müşahidə edirik:

1. İngilis dilində bir sıra yunan (yunan mənşəli sözlər latın dili vasitəsilə ingilis dilinə keçmişdir), latın və fransız dilindən alınma sözlər var. Məhz yunan və latın köklü multikultural leksik vahidlərin semantik təhlili onların düzgün istifadə edilməsi və tələffüz edilməsi baxımdan olduqca vacibdir (lat. *Scribere* → *scriba* → *scribe, scriptum* 'yazmaq, yazılmış' *describe, subscribe, scriptwriter, inscription*).

2. İngilis dilində bir sıra xarici sözdüzəldici elementlər meydana gəldi. Bildiyimiz kimi, affikslər heç bir zaman tək şəkildə dilə daxil olmur. Onlar daxil olduqları sözlərdən ayrılaraq dilin öz sözüənə əlavə edilərək yeni sözlər yaradılır. İngilis dilində bir sıra latın və fransız mənşəli affikslər vardır: *anti-*, *re-*, *pro-*, *counter-*, *-sim*, *-age-*, *-able-*, *-ous* və digərlərini buna misal gətirmək olar.

3. Multikultural təsir nəticəsində bir sıra əsl ingilis sözləri leksikadan ya çıxmış ya da mənasını dəyişmişdir. Misal olaraq: *çay*, *döyüş*, *ordu*, *astronomiya*, *riyaziyyat*, *poeziya* anlayışlarını ifadə edən bir sıra qədim ingilis sözləri əvəzinə fransız və ya fransız dili vasitəsilə keçən latın və yunan *river*, *battle*, *army*, *astronomy*, *arithmetic*, *poetry* sözləri yarandı. Skandinav əvəzliləri *they*, *them* qədim ingilis əvəzlilərlərini dilinleksikasından çıxarmış; skandinav mənşəli *sky* və *anger* sözlərinin təsiri altında qədim ingilis isimləri olan *heaven* və *wraths* sözlərində semantik cəhətdən məna daralması baş vermişdir.

4. Bir sıra roman mənşəli müxtəlif üslublu sinonimlər meydana gəldi.

5. Bir sıra etimoloji dubletlər yarandı. Etimoloji dublet dedikdə etimoloji cəhətdən eyni əsasdan yaranan, lakin müxtəlif cür yazılıb, müxtəlif cür tələffüz edilib və müxtəlif mənalar ifadə edən sözləri nəzərdə tuturuq. Misal olaraq: *catch* və *chase*, *goal* və *jail*, *channel* və *canal*.

Bildiyimiz kimi, etimoloji dubletlərin yaranmasının əsas səbəbi isə eyni bir sözün müxtəlif zamanlarda və ya müxtəlif mənbələrdən alınması ilə bağlıdır. Məsələn, latın mənşəli *canalis* ‘kanal’ ingilis dilinə mərkəzi Fransa dialekti vasitəsilə *channel* formasında keçmişdir və Şimalı Fransa dialekti vasitəsilə isə *canal* formasında keçmişdir. Latın mənşəli *quies*, *quietus* ‘sakit, səssiz, rahat’ bir başa ingilis dilinə keçmiş söz *quiet* formasında işlənir, fransız dilindən keçdikdə isə artıq *quite* formasında, ‘tamam, olduğca, lap’ mənasında işlədilir. Latın mənşəli *corpus* ‘bədən’ isiminin fransız dili vasitəsilə müxtəlif zamanlarda ingilis dilinə keçməsi nəticəsində etimoloji dubletlər olan *corps* ‘korporus’ və *corpse* ‘cəsəd, meyit, nəş’ yaranmışdır.

Hal-hazırda mövcud olan etimoloji dubletlər əsasən roman mənşəlidir. Yalnız qeyd etmək lazımdır ki, anqlo-skandinav (*disk* və *disc*, *shirt* və *skirt*) və əsl ingilis mənşəli (*shade* və *shadow*, *scale* və *shell*) dubletlər də mövcuddur. Bu cür sözləri ilk baxışda müəyyən etmək olmur. Yalnız semantik təhlil zamanı multikultural əsaslı sözlərin necə, hansı formada, hansı zamanda və hansı üsullarla dilə daxil olub onu dəyişdirməsini müəyyən etmək olur.

Nəzərə almaq lazımdır ki, hal-hazırda bir çox etimoloji dubletlərin oxşarlığı hiss olunmaya bilər. Zaman keçdikcə dubletlər forma və məna cəhətdən bir birlərində bu və ya digər dərəcədə fərqlənmiş və uzaqlaşmışdır,

yalnız dili tarixi baxımdan tədqiq edən zaman onları müqayisə edərək ümumi cəhətlərini görmək olur. Hal-hazırda bu cür dubletlərin istifadəsi zamanı demək olar ki heç bir çətinlik meydana çıxmır. Bu dubletlər müasir zamanda həm semantik cəhətdən həm də struktur cəhətdən fərqlənirlər. Misal olaraq, *host* və *guest*, *hotel* və *hostel*, *ounce* və *inch*, *prune* və *plum* sözlərini göstərmək olar. Hətta bəzi dubletlər tamamilə əks mənə almışlar. Misal olaraq, *ward* 'qəyyumluqda olan şəxs' və *guard* 'mühafizəçi, mühafizə edən' sözlərini göstərmək olar.

6. Alınma sözlər nəticəsində ingilis leksikası beynəlmiləl sözlərlə zənginləşdi. Beynəlmiləl söz dedikdə bir neçə dildə mövcud olan lakin hər dilin fonetik qayda qanunlarına uyğun olaraq müxtəlif cür tələffüz olunan, semantik cəhətdən eyni olan sözlər nəzərdə tutulur.

Beynəlmiləl sözlər bir çox hallarda yunan və latın mənşəli sözlərdən yaranan etimoloji dubletlərdi.

7. İngilis leksikasında ingilis dilinin orfoqrafik və orfoepik qaydalarına uymayan bir sıra sözlər meydana gəldi. Bu cür sözlərin onlara xas qrammatik xüsusiyyətləri yaranır. Apardığımız təhlil zamanı aşağıdakı hallarla rastlaşdıq:

- a. Orta əsrlərdə fransız dilindən alınan sözlərdə *g* hərfi daha sonralar */j/* kimi oxunur;
 - b. *ch* hərf birləşməsi */ʃ/* kimi oxunur;
 - c. bəzi sözlərin sonunda samit hərf oxunmur.
 - d. Yunan dilində keçən sözlərdə */k/* səsi yazıda *ch* hərf birləşməsi şəklində yazılır: *Christ*, *character*;
 - e. *p* hərfi *s* hərfindən əvvəl gəldikdə oxunmur: *psychology*;
 - f. */f/* səsi *ph* hərf birləşməsi şəklində yazılır: *alphabet*, *emphasis*;
 - g. sözlərin ortasında *i* hərfi əvəzinə *y* hərfi yazılır: *sympathy*, *physics*.
- Beləliklə, orta əsr ingilis dilinin formalaşmasında orta əsr üç mədəniyyətin (Qədim Roma, anqlosakson və fransız) rolu danılmazdır. Bu fonda semantik təhlillər daha geniş tədqiqat üföqləri açır.

İxtisarlar

- ər. – ərəb dili
- fars. – fars dili
- fr. – fransız dili
- isp. – ispan dili
- qəd. fr. – qədim fransız dili
- lat. – latın dili

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Abbasova B. Sözləmə hadisəsinin əsasları. Bakı: Azərənşir, 1995
2. Cohen J. Cultural Diversity in the British Middle Ages//The New Middle Ages.US: Palgrave Macmillan. 2008.
3. Hall A., Timofeeva O., Kiricsi A. and Fox B. Interfaces between Language and Culture in Medieval England. BRILL, 2010.
4. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. М.: Индрик, 2005.
5. Есперсен О. Философия грамматики. М., Изд. Иностранной литературы, 1958.
6. Ефремов Л.П. Сущность лексического заимствования//Вестник АН.Казахской ССР, 1959, №5 (170), с.19–20.
7. Серебrenников Б.А. Общее языкознание. Внутренняя структура языка. М., 1972.
8. <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=England>
9. <http://www.sacred-texts.com/neu/eng/mect/mect49.htm>

Nigar Maharramova

Summary

The Role of Three Cultures in the Formation of Medieval English Language

The article deals with the role of three cultures in the formation of medieval English language. While analyzing great attention was given to the facts taken from the medieval literature. It is noted that this gives us more power to understand the historical process clearly and use the language more competently. The analysis shows that Ancient Roman, Anglo-Saxon and French cultures closely influence the formation of medieval English language.

Нигяр Магєррамова

Резюме

К вопросу о роли трех культур в формировании средневекового английского языка

Статья посвящена роли трех культур в формировании средневекового английского языка. При анализе большое внимание было уделено фактам, взятым из средневековой литературы. Отмечается, что это дает нам больше возможностей яснее понимать исторический процесс и более грамотно использовать этот язык. Анализ показывает, что древнеримская, англосаксонская и французская культуры оказывали тесное влияние на формирование средневекового английского языка.

Rəyçi: fil.f.d., dos.N.Süleymanova, fil.f.f.R.Ağayeva